

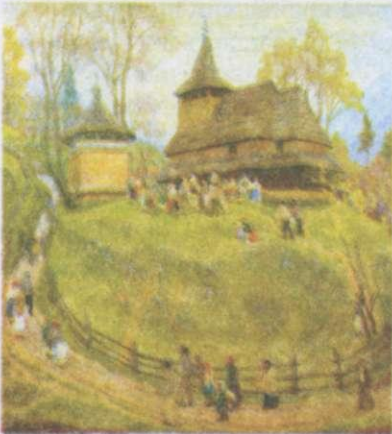
Протягом 1990-х років українська література повернула широкому загалу замовчувані донедавна імена В. Винниченка, М. Куліша, М. Хвильового, М. Зерова, О. Олеся, Є. Маланюка, В. Стуса та багатьох інших письменників, чия творчість за радянського часу трактувалася як націоналістична та антинародна. Повернувся з еміграції письменник і правозахисник М. Руденко, якому присвоєно звання Героя України. Українському читачеві стали доступні й твори письменників із діаспори: І. Багряного, В. Барки, О. Ольжича, У. Самчука, Ю. Борця, О. Теліги та ін.

5. Надбання українського мистецтва.

Незважаючи на мізерне фінансування з боку держави, українське мистецтво подекуди навіть нарощує свій потенціал. Так, у Полтаві в 1999 р. була відкрита галерея сучасного українського мистецтва, у Києві – «Мистецький арсенал», у Запоріжжі створено муніципальний театр «Хортиця», у нові приміщення вселилися Київський дитячий музичний театр і Київський театр ляльок. Окремі театральні колективи набули статусу державних. Серед них Львівський театр «Воскресіння» і Молодіжний театр ім. Леся Курбаса. В Україні виникли й нові творчі колективи: симфонічний оркестр національної філармонії України, ансамбль «Київські солісти» під керівництвом Б. Которовича, камерний оркестр у Черкасах, камерний хор у Чернігові та ін. За роки незалежності зуміли утвердитися окремі недержавні театри та концертні групи. Серед них театри «Бенефіс» і «Театр зірок» у Києві, «Люди і ляльки» у Львові, діють 6 театрів опери та балету, 25 філармоній, понад 40 академічних музично-драматичних театрів. Щороку майже 20 млн глядачів відвідують понад 40 тис. вистав.

Українське мистецтво зробило крок назустріч міжнародному культурному співтовариству. Світового визнання досягли міжнародні конкурси ім. М. Лисенка, артистів балету ім. С. Лифаря, піаністів ім. В. Горовця, конкурс молодих виконавців ім. В. Крайнева.

Українські митці беруть активну участь у багатьох масштабних культурних заходах, більшість яких перетворилися на традиційні. До таких належать Всеукраїнське шевченківське свято «В сім'ї вольній, новій», Всеукраїнський фестиваль популярної пісні «Пісенний вернісаж», театральні фестивалі «Золотий Лев» у Львові та «Херсонські ігри» в Севастополі, «Зірки світового балету», «Чумацький шлях», фестиваль національних культур «Всі ми діти твої, Україно», «Гуцульський фестиваль» та ін.

М. Романишин. Великдень.
1995 р.

Високий рівень майстерності в 1990-х роках продемонстрували українські кінематографісти. Фільми українського виробництва знаходили підтримку й зацікавленість у глядачів. Серед них фільми Ю. Ілленка «Лебедине озеро. Зона», К. Муратової «Три історії», «Другорядні люди», «Чеховські історії», В. Криштофовича «Приятель небіжчика», Г. Кохана «Тупик». Не байдужими

залишили глядачів кінофільми на історичну тематику Ю. Ілленка «Молитва за гетьмана Мазепу», М. Мащенко «Богдан Хмельницький».

У травні 2005 р. вперше в історії вітчизняного кіно український молодий і талановитий режисер **Ігор Стрембіцький** за короткометражний чорнобілий фільм «Подорожні» здобув Золоту пальмову гілку 58-го Каннського фестивалю. На 34-му кінофестивалі в Сан-Ремо українському фільму «Ізгой» режисера **Володимира Савельєва** було присуджено гран-прі. Незважаючи на окремі творчі здобутки, український кінематограф перебуває в глибокому занепаді.

Україна підтверджує свій мистецький авторитет й високою школою естрадного співу. Закономірною стала перемога співачки **Руслани Лижичко** на пісенному фестивалі «Євробачення-2004».

Разом із професійним мистецтвом багато уваги приділяється розвитку аматорського. Всеукраїнські огляди народної творчості сприяють зростанню виконавської майстерності, збагаченню репертуару, підняттю сценічної культури народних колективів.

Важливу роль у творчому становленні молоді відіграв Указ Президента України «Про надання державних стипендій найбільш обдарованим молодим митцям України». Згідно з цим указом, щорічно призначається 50 стипендій юним виконавцям, артистам, художникам. Стали популярними різноманітні конкурси юних виконавців, у Києві працює Дитяча академія мистецтв. Усе це стимулює творчу працю молоді й сприяє підготовці нових поколінь митців.

6. Фізична культура і спорт.

Україна завжди мала добрі спортивні традиції. Так, із 639 олімпійських медалей, завойованих радянськими спортсменами, на рахунку українських — 444, з них 196 золотих.

Після здобуття незалежності в Україні було створено Національний олімпійський комітет (НОК) України та 120 національних федерацій різних видів спорту.

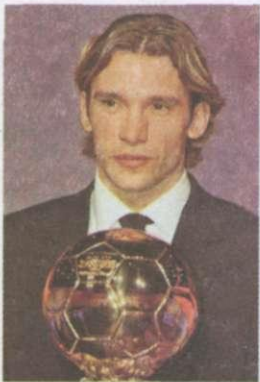
Щоб виявляти кращих фізкультурників і спортсменів в Україні розроблений календар спортивних змагань олімпійського чотириріччя. До нього входять спартакіади школярів, юнацькі та молодіжні літні та зимові спортивні ігри, універсиади (змагання спортсменів-студентів), всеукраїнські літні та зимові спортивні ігри, національні чемпіонати й першості, клубні змагання. На жаль, ринкові умови згубно позначаються на стані фізичної культури — однієї з передумов фізичного здоров'я народу.

Кадр із кінофільму «Богдан Хмельницький»
(режисер М. Мащенко)

Оксана Баюл

Андрій Шевченко

Заради підтримки свого престижу в очах світової громадськості держава частково фінансує професійний спорт, який займає доволі високі позиції у світі. Так, на Олімпійських іграх 2008 р. українські спортсмени посіли 11-е місце серед 81 країн-учасниць, які здобули хоча б одну медаль. В активі української олімпійської збірної 27 медалей — 7 золотих, 5 срібних і 15 бронзових. На трьох попередніх літніх олімпіадах українські спортсмени здобули по 23 медалі.

Перше олімпійське золото для незалежної України виборола на зимових Олімпійських іграх 1994 р. у Лілліхаммері **Оксана Баюл** (фігурне катання). Завдяки наполегливості та волі до перемоги стали олімпійськими чемпіонами **Лілія Подкопаєва** (спортивна гімнастика), **Катерина Сребрянська** (художня гімнастика), **Яна Клочкова** (плавання). Здобули світове визнання **Сергій Бубка** (легка атлетика), **Андрій Шевченко** (футбол) та інші спортсмени.

Володимир і Віталій Клички

Найбільших успіхів на боксерському рингу здобули брати **Віталій і Володимир Клички**, яким сьогодні немає рівних у світі. Професійна футбольна команда «Динамо» (м. Київ) двічі ставала учасницею чвертьфінальних змагань Кубка ліги чемпіонів Європи. Чвертьфіналу досягла й українська збірна з футболу, зайнявши восьме місце на чемпіонаті світу 2006 р. Останній кубок УЄФА здобув донецький футбольний клуб «Шахтар».

Разом із тим стан фізкультури і спорту в Україні потребує більшої уваги і держави, і суспільства.

7. Проблеми української культури на початку XXI ст.

Докорінна перебудова українського суспільства характеризувалася ускладненнями в багатьох аспектах його життя, зокрема у сфері культури. Постійною проблемою розвитку культури є її обмежене фінансування, що насамперед веде до скорочення мережі її установ. Україна — батьківщина видатних оперних і балетних майстрів мистецтва.

Вікторія Лук'янець

до високого мистецтва такі видатні українські оперні виконавці; як В. Степова, В. Гришко, А. Кочерга, В. Лук'янець, О. Микитенко, В. Писарев більше відомі за кордоном, аніж в Україні.

Брак коштів і відсутність стійких традицій меценатства призводять до розладу роботи значної частини творчих колективів. У все складніших умовах функціонує народна культура. Нині по-

ступово занепадають культурні установи на селі, які раніше підтримували колгоспи й радгоспи.

За відсутності державної підтримки культура змушена комерціалізуватися, що заради прибутків призводить до потурання низьким смакам. Так звана масова культура заповняє серця й душі глядачів сценами насилля, розбещеності, формує бездуховність і забобонність. Відсутність у більшості населення імунітету до проявів такої антикультури створює серйозну загрозу для духовного здоров'я нації. Цю загрозу може усунути інтелігенція. Саме вона прищеплює народові хороші смаки, навчає розуміти й сприймати високу культуру. Проте інтелігенція нині деморалізована жалюгідними умовами існування, низькою заробітною платою. Через це сфери її діяльності втрачають суспільний престиж. Середній вік працівників науки, освіти, культури неухильно зростає. У 2008 р. середній вік наукових працівників НАН України перевищив 50 років, а докторів наук — 62 роки. Культура, освіта, наука все гостріше потребують кадрового оновлення.

працюємо з документами

- Прочитайте уривок зі статті академіка НАН України І. Дзюби. Визначте чинники, від яких залежатиме майбутнє культури.

...Широкими як ніколи є міжнародні контакти української культури, а це означає, що вона цікава для світу і здатна відгукуватися на світові імпульси, які спонукують до виходу на нові творчі горизонти. У нас ще зберігається ефективна система мистецького навчання, з надр якої виходить достатньо талановитої творчої молоді, якій тільки треба забезпечити можливість працювати в рідній культурі. Ми є однією з небагатьох країн Європи, де народна мистецька культура — не предмет спогадів чи музейного догляду, а реальність життя мільйонів людей. А це і величезний резерв для професійної творчості, і неабияка величина в загальному культурному потенціалі нації, яка постійно народжує нові й нові таланти.

За нинішніх умов глобалізації та загроз нівеляції навіть могутні культури вдаються до різних форм самозахисту. Тим більше Україні потрібна продумана система заохочення й підтримки української національної продукції в усіх сферах культури, розумний протекціонізм, який не порушував би інтересів людей інших національностей.

- На думку академіка НАН і АПН В. Кременя, освіта має стати пріоритетом номер один у суспільстві. Чому?

...Хотів би наголосити на двох найважливіших тенденціях, які істотно впливають на розвиток нашого суспільства, нашої держави. Першою тенденцією є те, що світ дедалі більше використовує науково-інформаційні технології... Друга тенденція — глобалізація. Це означає, що конкурентність, суперництво націй, країн, держав набуває глобального, загальнопланетарного характеру й охоплює буквально всі сфери життя. У майбутньому ми, мабуть, матимемо три групи держав залежно від їхньої конкурентоспроможності. Першу утворюватимуть ті, що спроможні продукувати технології, які набуватимуть глобального поширення. Це будуть панівні держави, нації. До другої групи належатимуть держави, здатні принаймні ефективно використовувати ці технології. І третя група — держави, які не зможуть ні першого, ні другого, і тому опиняться на узбіччі людського прогресу. Головним критерієм, визначальною умовою приналежності країни до певної групи буде рівень інтелектуального розвитку всієї нації і кожного громадянина зокрема...

перевірте свої знання

1. У чому полягає суперечність розвитку сучасної культури?
2. Поясніть, чому Закон України «Про освіту» розглядає її як основу духовного та соціально-економічного розвитку.
3. Які особливості та ознаки сучасної української культури відрізняють її від культури радянського часу?
4. Охарактеризуйте стан сучасної освіти, указавши насамперед на зміни, що відбуваються в системі освіти.
5. Визначте зміни, які відбуваються в структурі української науки. Поясніть, чим вони зумовлюються.
6. Назвіть напрями розвитку сучасної гуманітарної науки України. Поясніть, чому вони не розвивалися за радянських часів.
7. Поясніть, чому наука потребує широких міжнародних зв'язків. Які приклади такого співробітництва демонструють українські вчені?
8. Охарактеризуйте зміни, що відбулися в українському мистецтві. Якими здобутками відзначилося сучасне українське мистецтво?
9. Що дає для розвитку українського суспільства розвиток спорту, високі досягнення українських спортсменів за кордоном?
10. Охарактеризуйте проблеми української культури на початку ХХІ ст.

§ 35. ЕКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

• Прокоментуйте вислів: «Національних екологічних проблем не буває». Поміркуйте, за яких умов колір неба може змінитися.

1. Стан навколишнього середовища та проблеми охорони довкілля.

З часів Російської імперії, а потім і Радянського Союзу за Україною закріпилася спеціалізація постачальника металу, вугілля, зброї та продуктів харчування. Влада постійно вимагала розширення обсягів виробництва й зовсім не турбувалася питаннями збереження та сталого використання природних ресурсів і навколишнього середовища. Унаслідок цього техногенне навантаження на природу України в 4–5 разів перевищувало показники розвинутих держав Європи.

історичний факт

Наприкінці 1980-х років підприємства України щороку виробляли 55–57 млн т сталі (стільки ж виплавляли підприємства Німеччини та Франції). Трубопрокатні заводи України виготовляли 7 млн т труб (6,8 млн т труб виробляли заводи Великої Британії, Франції та Італії).

Залізорудні підприємства України щороку видобували 110–120 млн т залізної руди (у США — 50 млн т, у Франції — 15 млн т). Шахти України видавали на-гора 180 т вугілля (у Великій Британії, Франції та Італії видобували 200 млн т).

Подібна політика проводилася також у сільському господарстві. Заради збільшення виробництва сільгосппродукції, незважаючи на ерозію ґрунтів, розорювали все нові й нові земельні площі. На початку 1990-х років в Україні було розорано 57 % загальної площі та 80 % сільськогосподарських угідь, порівняно з 25 % у США та 48 % у Франції.

Не існувало ніяких обмежень щодо використання водних ресурсів. Підприємства використовували води у 2–5 разів, а інколи в 10 разів більше, аніж на подібних виробництвах у розвинутих країнах світу.

Унаслідок надмірного спорудження екологічно небезпечних виробництв на території України український народ утратив природне право на життя в екологічно безпечному середовищі, працювати в технічно безпечних умовах. Нині в Україні працюють 5 атомних електростанцій, 2,7 тис. підприємств, що виробляють чи використовують у своєму виробництві сильні отруйні речовини, 6 потужних нафтопереробних заводів, на яких постійно знаходиться 300–500 тис. т вибухонебезпечного палива, еквівалентного 3–5 мегатоннам тротилу. На території України прокладено понад 41 тис. км нафто- та газопроводів, 810 км аміако- та 44 км хлоропроводів. Щоденно українськими залізницями перевозиться понад 220 найменувань отруйних і вибухових вантажів.

Щорічно в Україні нагромаджується майже 700 млн т відходів, з яких 100 млн т – токсичні. Загальний об'єм відходів становить приблизно 25 млрд м³, що займає площу 160 тис. га. Екологічні проблеми виникли в усіх гірничовидобувних регіонах України. Наймасштабнішого характеру вони набули в Донбасі, Кривбасі та Львівсько-Волинському басейні. У більшості випадків закриття випрацьованих і неперспективних шахт супроводжується підйомом рівня шахтних вод. Це призводить до підтоплення й заболочення низинних місцевостей, забруднення та засолення річок спричиняє виникнення зсувів, карстових процесів.

історичний факт

Площа підтоплених ділянок у Луганську становить майже 4 тис. га, у Донецьку – 5,2 тис. га, у Макіївці – 1,7 тис. га. Просідання земної поверхні на 5–7 м у районах шахтних полів, шахт «Павлоградська» і «Благодатна» призвело до утворення в заплаві р. Самари чотирьох озер загальною площею майже 2 км².

Прикладом критичного екологічного стану в західних регіонах України є Бориславське нафтове родовище. Мешканці м. Борислава змушені жити в умовах, що становлять безпосередню загрозу їхньому життю та здоров'ю, оскільки загазованість повітря в 6 разів перевищує допустимі норми.

Потужного антропогенного впливу зазнають усі річки, природні та штучні водосховища України. На сьогодні внаслідок господарської діяльності людини з карти України зникли 20 тис. малих річок. За підрахунками вчених, щороку до різних

Донбаські терикони

м. Алчевськ — один із центрів енергетичної металургійної промисловості України.
Луганська обл.

У цьому зв'язку в 1997 р. Верховна Рада України затвердила «*Національну програму екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро та поліпшення якості питної води*». Ця програма розроблена з урахуванням світового досвіду. На жаль, через недостатнє фінансування вона втілюється в життя надто сповільненими темпами.

Не менш інтенсивно забруднюється й атмосфера. Щороку в повітря підприємствами України викидається щонайменше 12 млн т шкідливих речовин. За підрахунками екологів, лише у 2002 р. на кожного громадянина України припало по 85 кг шкідливих речовин, а на кожний квадратний кілометр площі — 6,8 т. Найбільше забруднена атмосфера в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Івано-Франківській, Запорізькій областях. Уміст шкідливих речовин у повітрі там значно перевищує середні показники по країні. У понад 20 містах України, де проживає 22 % населення, допустимі норми перевищені в 15–17 разів.

Забруднення природного середовища в Україні поєднується з масовим вирубуванням лісів, що ще більше ускладнює екологічну ситуацію. Майже половина з винищених лісів виконувала водоохоронну, санітарно-гігієнічну та оздоровчу функції. Неконтрольоване вирубування лісів у Карпатах призвело до катастрофічних повеней у Закарпатті.

Боротьба з повінню.
с. Гірське, Львівська обл.

водойм потрапляє щонайменше 8 млн т різних речовин-забруднювачів. Лише з території України в басейн Дніпра щороку скидається понад 12 млрд м³ стічних вод, більшість яких забруднена сполуками азоту, відходами виробництва нафтопродуктів, солями важких металів, пестицидами та іншими шкідливими речовинами. Екологічна ситуація, що створилася в басейні Дніпра, стала загрозою для здоров'я українців, оскільки його вода забезпечує 32 млн мешканців та 2/3 підприємств України. Тому оздоровлення басейну Дніпра є одним із пріоритетів національної безпеки України.

Недбале ставлення до землі та інші екологічні чинники зумовили деградацію українських ґрунтів, насамперед чорнозему, що нині за вмістом гумусу відповідає характеристикам сірих лісових ґрунтів. Майже на третину збільшилася площа окислених ґрунтів, на чверть — засолених і солонцевих. Різних форм ерозії зазнала третина всіх орних площ.

історичний факт

Світова практика засвідчує, що національні екологічні проекти характеризуються високою ефективністю. Отриманий природоохоронний і ресурсний ефект у 10–15 разів перевищує витрати на ліквідацію наслідків.

У справі вирішення екологічних проблем і збереження довкілля в Україні намітився значний прогрес у природно-заповідній діяльності. За роки незалежності створено один біосферний і п'ять природних заповідників, шість національних природних парків. Суттєво розширено територію восьми старих заповідників.

З метою врятування лісових і водноболотних комплексів Полісся було створено Рівненський природний заповідник і національний парк «Деснянсько-Старогутський». Для відновлення екологічної рівноваги в українських Карпатах, що потерпають від щорічних повеней, селів і зсувів, засновано природний заповідник «Горгани» (Івано-Франківська обл.), національний природний парк «Сколівські Бескиди» (Львівська обл.). Значно розширено територію Карпатського заповідника. У найближчому до Карпат природному комплексі — «Розточчі» — заснований національний природний парк «Яворівський» (Львівська обл.). Разом із природним заповідником «Розточчя» і заповідними землями в Польщі буде утворено Розточанський українсько-польський біосферний резерват на Головному європейському вододілі. На Поділлі для охорони давньої та єдиної у своєму виді флори та фауни створений один із найбільших у Центральній Європі національний природний парк «Подільські Товтри» (Хмельницька обл.). Щоб зберегти залишки степової та плавневої рослинності, створено природний заповідник «Сланецький степ» (Миколаївська обл.) та Дунайський біосферний заповідник (Одеська обл.), який став частиною українсько-румунського біосферного резервату «Дельта Дунаю». Щоб поєднати природоохоронну роботу з організацією відпочинку людей в індустріалізованому Донбасі, на р. Сіверський Донець закладено національний природний парк «Святі гори». Для збереження унікальної рослинності степової частини Криму створено Казантипський та Опукський природні заповідники.

Збільшення заповідних територій майже на мільйон гектарів відведення під них 3,9 % території України сприяє формуванню позитивного образу України, її інтеграції в європейське та світове товариство.

Національний природний парк «Яворівський». Львівська обл.

2. Подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

Найголовнішою екологічною проблемою для України залишаються негативні наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС — наймасштабнішої техногенної катастрофи в історії людства. Зазнали радіоактивного забруднення 5 млн га (у тому числі 3,5 млн га сільськогосподарських угідь). Тому подолання її наслідків важким тягарем лягло на плечі відродженої Української держави. За роки незалежності на вирішення чорнобильських проблем було витрачено суму, що становить майже 5 млрд дол. США. І нині витрати на подолання наслідків аварії залишаються вагомою статтею витрат бюджету. Значна частина цих коштів використовується на виплати компенсацій і надання пільг тим, хто постраждав через катастрофу на ЧАЕС.

Найболючішою проблемою є погіршення стану здоров'я населення. За даними медиків, до числа людей з погіршеним станом здоров'я внаслідок катастрофи 287

на ЧАЕС належить 3 млн 331 тис. осіб, у тому числі 1,5 млн дітей. Зростає також кількість інвалідностей, пов'язаних із наслідками катастрофи.

історичний факт

Якщо в 1991 р. кількість інвалідностей, зумовлених наслідками катастрофи на ЧАЕС, становила 2 тис. осіб, то у 2002 р. їх уже налічувалося 88,9 тис. Отже, кількість інвалідів зросла в понад 44 рази.

Складною проблемою для України є зона відчуження, де фіксується найвищий рівень радіаційного забруднення. Вона займає площу майже 1000 км² і є постійним джерелом підвищеної небезпеки, насамперед через виникнення лісових пожеж чи пожеж у покинутих населених пунктах. Це два міста — Чорнобиль і Прип'ять — та 90 сіл і селищ із покинутими будинками, що перебувають у незадовільному технічному та протипожежному стані. Разом із тим у зоні розташовано 800 погано оснащених тимчасових сховищ радіоактивних відходів. Останнім часом стала відомою ще одна несподівана екологічна проблема зони. Там знаходиться 31 могильник тварин, що хворіли на сибірську виразку, збудники якої зберігають життєздатність протягом 100 років.

Названі причини спонукали уряд створити Адміністрацію зони відчуження і зони безумовного відселення, яка вирішує ці проблеми, а в Чорнобилі в стані постійної готовності перебуває спеціальний аварійно-рятувальний загін МНС.

15 грудня 2000 р. Чорнобильська АЕС припинила виробництво електроенергії. Її закриття стало вагомою історичною подією для України та світу.

3. Міжнародна співпраця у сфері охорони довкілля.

Природні стихії не знають кордонів. Так само не обмежуються державними кордонами й екологічні проблеми. Усвідомлюючи це, світова громадськість прагне об'єднати свої зусилля для їх подолання.

Українська держава з перших днів незалежності стала на шлях активного міжнародного співробітництва з охорони довкілля. Україна уклала 18 міжнародних угод із питань екології, 26 багатосторонніх міжнародних договорів, 40 міжнародних конвенцій. Український уряд підписав 44 двосторонні міжнародні угоди та договори про захист навколишнього середовища із сусідами: Білоруссю, Росією, Грузією, Молдовою, Словаччиною, Польщею. Важливе значення в екологічному зовнішньополітичному курсі України має міжнародне співробітництво в галузі ядерної та радіаційної безпеки з МАГАТЕ і Європейським Союзом у рамках програми TACIS, а також з урядами США, ФРН, Канади, Швеції, Японії.

Особливо активну співпрацю почали окремі країни та міжнародні організації щодо подолання наслідків аварії на ЧАЕС. В Україні нині діють 5 українсько-американських центрів здоров'я. Завдяки сприянню зарубіжних країн у Волинській, Рівненській, Черкаській і Житомирській областях проводилися обстеження дорослих і дітей щодо їхнього ураження радіоактивними речовинами. В Україну надходила гуманітарна допомога з багатьох країн світу. Вона спрямовувалася на конкретні родини й дітей, які постраждали від радіоактивного забруднення. Продовжував свою роботу Міжнародний добродійний фонд інвалідів Чорнобиля.

Значних коштів потребувало вирішення соціальних проблем трудового колективу ЧАЕС. Найбільше коштів на цю справу надав уряд Японії.

Завдяки міжнародній технічній допомозі на майданчику станції ведеться будівництво заводу з переробки радіоактивних відходів і сховища відпрацьованого ядерного палива.

Через поступове руйнування старого саркофага виникла нагальна потреба побудови нового захисного об'єкта під назвою «Укриття». У цьому зв'язку було розроблено міжнародний проект будівництва нового укриття над старим саркофагом і сховищем відпрацьованого ядерного палива. Цей проект фінансується з коштів Чорнобильського фонду «Укриття» та фонду «Рахунок ядерної безпеки». Розпорядником обох фондів виступає Європейський банк реконструкції та розвитку. Внесок України становитиме 50 млн дол. США. На ЧАЕС завершилися роботи щодо вивантаження відпрацьованого ядерного палива з третього блоку станції. Це дало можливість розпочати у вересні 2010 р. будівництво фундаменту об'єкта «Укриття». Будівництво відбувається за графіком і до 2013 р. планується перетворити об'єкт «Укриття» на екологічно безпечний.

Ураховуючи послідовне виконання Україною положень Кіотського протоколу, який регулює викиди вуглекислового газу в атмосферу, ЄС убачає Україну партнером і активним учасником політики просування міжнародних домовленостей щодо боротьби зі змінами клімату в період після 2012 р. У планах співробітництва такі вагомні проекти, як використання шахтного метану, біомаси, використання рідких відходів, упровадження альтернативних джерел енергії, модернізація міських систем опалювання та ін.

4. Екологічні проблеми на початку XXI ст.

Використання застарілих технологій, зношеного обладнання на численних хімічних, гірничодобувних, металургійних підприємствах зумовлюють підвищену ймовірність виникнення техногенних аварій і катастроф із важкими наслідками для довкілля.

Усі ці підприємства мають обмежений час функціонування — 30–50 років. На багатьох підприємствах усе гостріше постають питання, чи можуть ці підприємства експлуатуватися надалі, чи їх потрібно негайно закрити. Єдиним шляхом виходу із ситуації є створення системи контролю безпеки за такими об'єктами. Цей підхід дасть можливість попередити й не допустити страшних аварій і катастроф.

Можливо, головною комплексною проблемою в справі порятунку навколишнього середовища для України стане необхідність гармонійного розвитку трьох складових: людина—господарство—природа, що дасть змогу організувати життя на засадах учення першого президента Академії наук України В. Вернадського про ноосферу.

Україна заявила про свій намір перейти до сталого розвитку, ідеї і принципи якого

В. Бистряков. Романтичний пейзаж.
1994 р.

було проголошено на Міжнародній конференції ООН із навколишнього середовища і розвитку 1992 р. в Ріо-де-Жанейро (Саміт Землі).

працюємо з документами

- Порівняйте старі й нові засади¹ ставлення людини до природи та навколишнього світу. Поміркуйте, чому нові засади здобувають усе більше прихильників.

Стара (антиекологічна) філософія	Нова (екологічна) філософія
Людина — особливий вид у царстві біорізноманітності на Землі, вона відокремилася від природи, піднеслася над природою, може панувати над нею й управляти її процесами. Природу треба перемогти	Природа була й завжди буде сильнішою за людину; бо вона її породила. Людина — невід’ємна частина, «деталь» природи, Усесвіту. У своєму житті вона повинна керуватись їхніми законами. Всі живі істоти біосфери — рівноправні мешканці нашої спільної домівки Землі. Ми маємо розумно співпрацювати з природою, поважати її закони
Природа багата, її ресурси безмежні, тому, вичерпавши потрібне нам в одному місці, можемо переміститися в інше й продовжувати брати стільки, скільки хочеш (чи можеш), при цьому зі 100 % природної речовини, що видобувається, споживаючи приблизно 2 %, а викидаючи — 98 %	Природні ресурси обмежені й вичерпні. Необхідно ввести компенсацію витрат на відтворення або відшкодування природних ресурсів. Ми живемо на Землі, маленькому космічному тілі, і ніщо в ньому не може бути нескінченним
Життя людей можна поліпшити, постійно накопичуючи матеріальні блага та нарощуючи прибутки завдяки технічному прогресові	Життєва цінність — не в сумі наших спільних банківських рахунків. Тисяча автомобілів не дадуть ковтка повітря тому, хто задихається; померти під купою досягнень технічного прогресу — доля убогих духом, жадібних і дурних
У жорсткій конкуренції та боротьбі за життєві блага виживає найсильніший. У боротьбі всі засоби прийнятні. Конфронтація — основний метод вирішення політичних проблем і спосіб збагачення одних за рахунок інших	Не протиборство, а взаємодопомога — основа існування життя на Землі. Тільки спільними зусиллями можна досягти благополуччя. Голодний світ — небезпечний і нестійкий. Лише задоволення основних потреб кожної людини може бути гарантією благополуччя всіх людей на планеті

перевірте свої знання

1. Якими причинами була зумовлена надмірна експлуатація природних ресурсів України?
2. До яких економічних і екологічних наслідків призвела хижацька експлуатація природи України? Проаналізуйте, яких згубних впливів зазнала літосфера, гідросфера та атмосфера України.
3. Доведіть, що сьогодні український народ позбавлений права на життя в екологічно незагрозливому середовищі.
4. Охарактеризуйте природно-заповідну діяльність у сучасній Україні.

5. Підготуйте тези доповіді на тему «Подолання наслідків Чорнобильської катастрофи».
6. Визначте й охарактеризуйте напрями сучасного міжнародного співробітництва України щодо вирішення екологічних питань. Наведіть приклади.
7. Виокремте екологічні проблеми, які постають перед Україною на початку ХХІ ст.
8. Як позначиться перехід України до втілення концепції сталого розвитку на стані навколишнього середовища? Обґрунтуйте свій висновок.
9. Поміркуйте, з якою метою ООН закликала міжнародну громадськість разом з Україною, Білоруссю та Росією вивчити можливість організації в Чорнобильській зоні маршрутів екологічного туризму.
10. Видатний англійський поет Дж. Байрон писав: «Людина позначає землю руїнами». Чи актуальні його слова нині? Наведіть приклади з української сучасної історії.

§ 36. РЕЛІГІЙНЕ ТА ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

- Відвідуючи Україну, Папа Римський Іоанн Павло II закликав віруючих не зводити рахунки з минулим, а разом дивитися в майбутнє. Як би ви витлумачили його слова?
- Володимир Вернадський визначив релігію як спробу людей досягнути безсмертя. Як би ви визначили місце і роль релігії в сучасному житті?

1. Основні чинники та особливості релігійного життя України в умовах незалежності.

Оновлення суспільного життя в Україні характеризувалося й новими відносинами між державою і церквою, представниками всіх релігій. Одним із чинників, який вплинув на релігійне життя в Україні уже напередодні проголошення незалежності, було суттєве обмеження державного втручання й послаблення державного тиску на церкву.

Суттєве ослаблення державного тиску, демократичне ставлення до проявів духовного життя дало можливість церквам різних конфесій істотно активізувати релігійну діяльність.

Відроджувана українська держава стала на шлях утілення в життя загальнолюдських і загальнодемократичних цінностей у відносинах із церквою. Сучасну правову основу відносин між державою та церквою визначають Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації» від 22 квітня 1991 р. та Конституція України 1996 р. Положення закону дають змогу втілити в життя демократичний

принцип свободи совісті та забезпечити віруючим широкі можливості для задоволення релігійних потреб. Закон урівняв релігійні організації з громадськими. Вони здобули можливість отримати статус юридичної особи, а разом із ним право на просвітницьку, доброчинну, виробничу та іншу суспільно корисну діяльність.

Норми закону та загальнолюдське право на свободу совісті закріпила й розширила Конституція України.

мовою документів

Конституція України гарантує свободу совісті громадян: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою».

Українська держава розпочала повернення незаконно відчуженої власності церквам. Повернення здійснювалося на підставі Закону України «Про свободу совісті і релігійні організації». Оскільки цей процес був доволі складним, 4 березня 1992 р. вступив у дію Указ Президента України «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна». Процес повернення майна, приміщень виявив конфліктний характер відносин між релігійними конфесіями, зокрема в Західній Україні, а також у Києві.

2. Розкол в українському православ'ї.

Набуття Україною незалежності спричинило виникнення в українських політичних і релігійних колах прагнення якнайшвидше усамостійнити православну церкву, створити в межах України єдину помісну православну церкву. Це прагнення завершилося скликанням у листопаді 1991 р. Помісного собору УПЦ, який одностайно підтримав пропозицію митрополита Філарета про незалежність української церкви від РПЦ. Усі єпископи на чолі з митрополитом Філаретом поїхали до Москви просити відпускну грамоту. Проте керівництво РПЦ не бажало такого розвитку подій. Архієрейський собор РПЦ, що відбувся в березні–квітні 1992 р. в резиденції патріарха Алексія II, відмовився надати автокефалію УПЦ і позбавив організатора Помісного собору Філарета митрополичої кафедри в Києві, якою він керував із 1966 р. У травні 1992 р. в Харкові за

ініціативою вищого духовенства РПЦ відбувся Архієрейський собор УПЦ, який оголосив своїм предстоятелем митрополита Ростовського й Новочеркаського Володимира (Сабодана). За ним пішов майже весь єпископат УПЦ. Проте митрополит Філарет відмовився визнати ці рішення. Він заявив, що в такий важкий час не може залишити українську паству. У червні 1992 р. митрополит скликав у Києві *Всеукраїнський православний об'єднавчий собор*. На ньому прихильники Філарета об'єдналися з Українською автокефальною православною церквою і створили Українську православну церкву Київського патріархату (УПЦ КП). Її патріархом було проголошено 94-річного главу УАПЦ Мстислава. Заступником патріарха став митрополит Філарет. Однак патріарх Мстислав не визнав новоутвореної церкви, а тому не всі парафії УАПЦ влилися до УПЦ КП. Після смерті патріарха Мстислава (червень 1993 р.) у вересні патріархом УАПЦ став митрополит Димитрій (Володимир Ярема).

У жовтні 1993 р. свого патріарха обрала й УПЦ КП. Ним став *митрополит Володимир (Романюк)*, відомий своїми зусиллями щодо легалізації УАПЦ.

Більшість вірних не зрозуміла сутності перетворень, які хотіли провести політики та високі церковні ієрархи. Їх насамперед турбувало те, що без згоди патріархів Мстислава чи Алексія II нова церква не могла набути благодаті. Церковне протистояння, супроводжуване конфліктами, взаємними прокляттями, не змінило ситуації в православ'ї. На початку 1995 р. УПЦ КП опиралася на 6 тис. громад православних, за УПЦ КП пішло 1753 громади, УАПЦ об'єднувала 616 громад православних.

Після смерті патріарха Володимира (Романюка) у липні 1995 р. УПЦ КП очолив *Філарет*. Намагання поховати прах патріарха Володимира на території національної святині православних українців — Софії Київської 18 липня 1995 р. — спричинили найгостріший міжконфесійний конфлікт. Після кривавих сутичок тіло патріарха було поховане біля входу до Софійського собору. Гострий конфлікт спалахнув між віруючими УПЦ та УАПЦ на Чернечій горі в Каневі в травні 1991 р. під час відзначення 130-х роковин перенесення праху Т. Шевченка із Санкт-Петербурга. Ці конфлікти звичайно перешкоджають згуртуванню українського суспільства.

Сучасна УАПЦ у 2003 р. пережила новий розкол. Після смерті патріарха Димитрія, за його заповітом, вирішено було не обирати патріарха, а просити митрополита Костянтина (Багана) духовно наглядати за Українською православною

Митрополит Володимир

Митрополит Філарет

церквою в Америці. Настоятелем УАПЦ в Україні став митрополит Мефодій (Кудряков). У червні 2003 р. він проголосив себе митрополитом Київським і всієї України та вийшов з-під опіки митрополита Костянтина. У юрисдикції останнього в Україні залишилася лише Харківсько-Полтавська єпархія та ряд окремих парафій.

Бурхливий розвиток релігійного життя поставив перед державою нові завдання великого суспільного значення — не допускати проявів ворожнечі на ґрунті релігійних переконань, ситуацій, коли б релігійні фанатики загрожували єдності та спокою суспільства.

3. Релігійні конфесії в сучасній Україні.

Сучасне релігійне життя в Україні доволі інтенсивне та різноманітне.

історичне джерело

За даними Української асоціації релігієзнавців, на 1 січня 2003 р. в Україні зареєстрована 26 271 релігійна громада (1076 громад діяли без реєстрації). Це вдвічі більше, аніж у 1991 р.

У розпорядженні релігійних організацій перебували 19 112 культових споруд (храми, мечеті, синагоги, кірхи тощо), із них 2332 знаходилися в процесі будівництва.

До складу церков належали 344 монастирі з 5864 ченцями і черницями та 249 місій. Діяли 160 духовних навчальних закладів із 18 000 слухачів і майже 10 000 недільних шкіл. Виходили друком 334 періодичних видання. Розширився спектр традиційних конфесій в Україні, кількість яких сягнула понад сотню.

Активність сучасних релігійних громад проявляється широкою видавничою діяльністю. У 1991 р. в Україні створено Біблійне товариство. Як і подібні товариства в інших країнах світу, своїм головним завданням воно вважає видання і поширення Святого Письма та іншої релігійної літератури. Лише ця організація за роки своєї діяльності забезпечила віруючих понад 7 млн примірників релігійних книжок. Українське Біблійне товариство нині займається також і перекладами на українську мову біблійної та богослужбової літератури.

Більшість українських віруючих — християни. Число хрещених в Україні перевищує 34 млн осіб. Однак активними прихожанами християнських церков є не більше 12 млн чоловік. Християни поділені на три течії — православних, католиків і протестантів. Прихильники цих течій не мають розбіжностей щодо основ віри, але різняться за деякими питаннями віросповідання та культовими, богослужбовими особливостями. Саме вони й визначають належність віруючих до певної конфесії, тобто віросповідання.

Більшість українських християн — православні. Кількість активних віруючих серед них сягає понад 10 млн осіб. Найчисельнішою конфесією є Українська православна церква Московського патріархату. Вона має до 5 млн парафіян, які становлять 70 % усіх православних громад України. Вони ж представляють більшість громад Російської православної церкви, очолюваної Московським патріархом. У цьому зв'язку Україну відвідував колишній мос-

ковський патріарх Алексій II. Не ослаблює свою увагу до України й нинішній патріарх **Кирил**. Свій перший зарубіжний візит він здійснив в Україну влітку 2009 р. Українська православна церква Київського патріархату об'єднує майже 20 % православних парафій. Українська автокефальна православна церква є провідницею 9 % парафій, у яких об'єднуються майже 300 тис. віруючих. Незначну кількість парафій мають Російська закордонна церква, неохристиянські церкви та ін.

В Україні проживають і 100 тис. католиків, які є членами 100 церковних громад. Більшість із них поляки. Оскільки верховним главою своєї церкви вони вважають Папу Римського, їх називають в Україні римокатоликами.

Багатотисячні традиції в Україні вже має Українська греко-католицька церква (УГКЦ), яку тривалий час очолював кардинал Любомир Гузар. Відновлена в правах у 1989 р., вона має понад 1,5 млн віруючих, об'єднаних у 3400 парафій. На відміну від інших християнських конфесій парафії, які розміщені на всій території України, УГКЦ має парафії в чотирьох західноукраїнських областях: Тернопільській, Львівській, Івано-Франківській і Закарпатській.

Після пастирського візиту в Україну Папи Римського Іоанна Павла II у 2001 р. та перенесення митрополічної кафедри УГКЦ зі Львова до Києва у 2005 р. греко-католицькі громади почали виникати і в інших областях України. Нині подальший розвиток церкви греко-католики пов'язують із новим главою Верховним архієпископом **Святославом Шевчуком**.

Знаковою подією для всіх християн України стало відзначення 1020-річчя хрещення Київської Русі та прибуття на урочистості Вселенського патріарха Варфоломея I.

Папа Римський
Бенедикт XVI

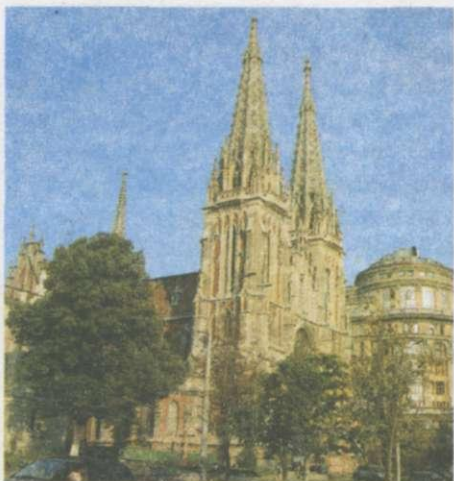
Верховний архієпископ
Святослав Шевчук

історичний факт

Указом Президента України від 25 липня 2008 р. було встановлено святкування Дня хрещення Київської Русі–України. Він відзначається щорічно 28 липня в День пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира Хрестителя.

Багатьма конфесіями й течіями в Україні представлений християнський протестантизм. В Україні діє майже 6 тис. парафій, у яких налічується до 500 тис. парафіян. Провідні позиції серед протестантів займає Всеукраїнська спілка об'єднань євангельських християн-баптистів (ЄХБ). За своєю чисельністю вона зайняла перше місце в Європейському баптистському альянсі. Суперечності, які

Костел Св. Миколая. м. Київ

Синагога. м. Київ

нині існують між протестантами, перешкоджають їм створити Євангельський альянс України.

Складовою духовного життя України є іслам. Мусульмани на теренах України завжди належали лише до одного з його напрямів — сунізму. Українські мусульмани-суніти об'єднані у 255 релігійних громад. Більшість із них зосереджені в Криму, південних областях України та Києві. Духівники цих громад у своїй проповідницькій діяльності опираються на загальнолюдські прояви ісламського вчення, спростовують поширене уявлення про іслам як войовничу релігію.

В Україні діють і численні релігійні об'єднання національних меншин. Найпомітнішими серед них є Закарпатська єпархія реформатської церкви (100 парафій; більшість членів реформатських релігійних громад — угорці), парафії Німецької євангелічно-лютеранської церкви, Українська єпархія Вірменської апостольської церкви. У незалежній Україні створено сприятливі умови для відродження релігійного життя євреїв. У 2000 р. в Україні діяло понад 70 релігійних громад іудейського віросповідання.

4. Відносини державної влади та релігійних конфесій.

На початку ХХІ ст. українська держава продовжила вирішення тих релігійних і церковних справ, якими вона займалася з часу проголошення незалежності. Найгострішою з них залишилася реституція церковної власності. Оскільки повернення майна протягом 1990-х років відбувалося надто повільно, **21 березня 2002 р.** був опублікований Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій». Указ вимагав повного врахування майна, яке було відібране радянською владою в релігійних організацій, уключаючи приміщення господарського й житлового призначення. Документ визначив механізми та джерела фінансування процесу повернення.

історичний факт

Завдяки цілеспрямованим зусиллям держави релігійним організаціям було повернуто понад 3,5 тис. приміщень церков і храмів, які використовувалися не за призначенням. Разом із цим до 2006 р. в Україні силами церков і парафіян було збудовано 3 тис. храмів, а 2 тис. перебувають у стані будівництва. При цьому ще третина релігійних організацій залишилися без власних культових будівель.

Важливим проявом взаємодії держави з релігійними організаціями стали спільні заходи щодо відновлення видатних пам'яток історії та культури. Українська держава спрямувала значні бюджетні кошти на відбудову Михайлівського Золотоверхого монастиря, Успенського собору Києво-Печерської лаври, Володимирського собору в Херсонесі (Севастополі) та багатьох інших визначних будівель.

Боротьба, яка нині ведеться між різними конфесіями за лідерство, церковне майно та сфери впливу, веде до загострення суперечностей і в позацерковному житті. З іншого боку, сучасні політики постійно проявляють схильність до того, щоб використати авторитет тієї чи іншої церкви у вузькопартійних чи й особистих інтересах.

Щоб припинити названі чи подібні негативні тенденції, держава і церква спільними зусиллями створили в 1998 р. Всеукраїнську раду церков і релігійних організацій, а в 2004 р. — Наряду християнських церков України. Ці організації дають змогу організувати доволі дієву взаємодію держави й віруючих різних конфесій, щоб не допустити дестабілізації суспільного життя на релігійному підґрунті, щоб об'єднувати всіх громадян України навколо загальногуманітарних цінностей і норм, які є основою всіх релігій і конфесій.

Переймаючись питаннями цілісності суспільства та вирішенням загальносуспільних справ, наша політична еліта повинна брати до уваги, що Україна була і є багатоконфесійною державою. Тому створення єдиної національної церкви, принаймні сьогодні, залишається лише мріями, відірваними від життєвих реалій. Більшість сучасних політиків вважає, що майбутнє України духовної полягає в релігійному плюралізмі та мирних відносинах між конфесіями.

Михайлівський Золотоверхий монастир. м. Київ

Успенський собор Києво-Печерської лаври. м. Київ

Сучасні релігійні діячі все ясніше усвідомлюють, що духовний авторитет їхніх конфесій безпосередньо пов'язаний із деполітизацією духовенства, з щиро-сердним виконанням свого історичного призначення — утішати та морально захищати всіх знедолених, матеріально незабезпечених, пригнічених і розчарованих, позбавлених надії на майбутнє.

працюємо з документами

- Прочитайте Нагірну проповідь Ісуса Христа. Визначте, які духовні завдання можуть за її допомогою виконувати українські духівники.

Блаженні убогі духом, бо їхнє Царство Небесне. Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені. Блаженні покірливі, бо землю успадкують вони. Блаженні прагнучі й жадаючі правди, бо вони нагородовані будуть. Блаженні милостиві, бо помилувані вони будуть. Блаженні чисті серцем, бо вони будуть бачити Бога. Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть. Блаженні вигнані за правду, бо їхнє Царство Небесне. Блаженні ви, коли ганьбити та гнати вас будуть, і будуть облудно на вас наговорювати всяке слово лихе заради Мене. Радійте та веселіться, — нагорода бо ваша велика на небесах! Бо так гнали й пророків, що були перед вами... Ви — сіль землі... Ви світло для світу.

перевірте свої знання

1. Уявіть себе журналістом, який працює над темою «Релігійна ситуація в Україні». На яких основних моментах ви б зосередилися?
2. Доведіть, що релігійно-культурні традиції в Україні виявилися міцніші, аніж радянська атеїстична робота.
3. Визначте за текстом підручника ті правові засади, опираючись на які незалежна Українська держава вибудовує свою політику щодо релігії та церкви.
4. Назвіть відомі вам правові норми, які регулюють в Україні відносини держави та церкви.
5. Напишіть історичну доповідь про причини, етапи й наслідки розколу православ'я в сучасній Україні.
6. Визначте, які завдання має вирішувати держава за умов багатоконфесійності та церковних розколів.
7. Знайдіть у тексті параграфа цифри і факти, які доводять високу інтенсивність релігійного життя в Україні.
8. Охарактеризуйте сучасні провідні конфесії в Україні.
9. Опіраючись на власний досвід, досвід батьків, матеріал підручника, доведіть, що спроби політиків використати релігію з політичною метою призводять до конфлікту.
10. Які уроки із сучасної та давньої історії церкви в Україні ви рекомендували б брати до уваги сучасним політикам?
11. Уявіть себе міжнародним спостерігачем. Які характеристики релігійних конфесій України ви б виокремили як позитивні? Що б назвали негативними проявами?